

Alles is cultuur

Alles is cultuur

Vensters op moderne cultuurgeschiedenis

Redactie:

REMIEG AERTS, KLAAS VAN BERKEL en BABETTE HELLEMANS

Hilversum
Verloren
2018

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door het Nicolaas Mulerius Fonds te Groningen.

Afbeelding op het omslag: Herme-buste, Italië, late achttiende eeuw, kunstenaar onbekend (zie p. 8).

ISBN 978 90 8704 752 8

© 2018 Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Typografie: Rombus, Hilversum

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht

Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
1 De paradox van het succes. Ter inleiding Remieg Aerts, Klaas van Berkel en Babette Hellemans	8
Deel I Cultuurhistorische verkenningen	15
2 Cultuurgeschiedenis van het antieke Griekenland na de <i>cultural turn</i> Josine Blok	16
3 Lichaamsgeschiedenis. Opkomen en onderduiken van een cultuur- historisch (sub)specialisme Catrien Santing	30
4 De spanning tussen kunstgeschiedenis en cultuurgeschiedenis. De casus van het maniërisme Henk Th. van Veen	46
5 Betekenisverschuivingen in de kunst- en cultuurgeschiedenis. De <i>grand</i> <i>opéra</i> <i>Guillaume Tell</i> tussen creatie en receptie Jan Hein Furnée	72
6 Architectuur en representatie. De cultuurgeschiedenis van politiek en ruimte Remieg Aerts	94
7 Politieke cultuur en parlementaire welsprekendheid Henk te Velde	110
8 De convergentie van literatuur- en wetenschapsgeschiedenis. Bekentenissen van homoseksuelen rond 1900, bij wijze van casus Mary Kemperink	124

9	Universiteitsgeschiedenis als cultuurgeschiedenis. Over spel, ernst en academische vrijheid <i>Klaas van Berkel</i>	144
Deel II Theoretische verkenningen		163
10	Bloemen voor Leopold von Ranke. Naar een cultuurgeschiedenis van de geschiedwetenschap <i>Herman Paul</i>	164
11	Over het observeren van historische vormen. Systeemtheorie en cultuurgeschiedenis <i>Jaap den Hollander</i>	178
12	Vrijheid, schoonheid, oorspronkelijkheid. Naar een interdisciplinaire geschiedenis van creativiteit <i>Kiene Brillenburg Wurth</i>	200
13	De Franse slag. Over Huizinga en de melancholie als cultuurhistorische methode <i>Babette Hellemans</i>	212
14	De ‘culturele biografie der dingen’ als instrument voor cultuurhistorische analyse en erfgoedbeleid <i>Pieter Caljé</i>	228
15	De taak der cultuurgeschiedenis in de eenentwintigste eeuw <i>Peter Burke</i>	244
	Index	251
	Over de auteurs	255

Voorwoord

Deze bundel, gewijd aan de veelzijdigheid van de hedendaagse cultuurgeschiedenis, is samengesteld naar aanleiding van het ingaan van het emeritaat van Wessel Krul, tot eind 2016 hoogleraar kunst- en cultuurgeschiedenis van de moderne tijd aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zijn academische carrière, die begon in de jaren zeventig van de vorige eeuw, omspant de hele geschiedenis van opkomst, vestiging en diversificatie van de cultuurgeschiedenis in Nederland. Hij heeft niet alleen deze ontwikkeling van nabij meegemaakt, maar daar ook zelf substantieel aan bijgedragen, onder meer door zijn studie *Historicus tegen de tijd. Opstellen over leven en werk van J. Huizinga (1990)*, zijn kunst- en cultuurhistorische essays en zijn vertalingen van werk van onder anderen Thomas Hobbes, G.E. Lessing en John Stuart Mill. Wessel Kruls grote eruditie en zijn stilistisch vermogen – hij schrijft in een klassieke stijl die een volkomen beheersing van de materie verraad – hebben menig student en beginnend onderzoeker tot inspiratie gediend. Zijn afscheid als hoogleraar leek daarom een passend moment om een balans op te maken. Vrienden, collega's en leerlingen, zelf werkzaam op dit terrein, waren bereid vanuit hun specifieke invalshoek te reflecteren op recente ontwikkelingen in de beoefening van de cultuurgeschiedenis. Tezamen bieden de essays een fraai panorama van wat het vak heden ten dage te bieden heeft.

Omdat het de overtuiging van de redacteuren is dat dit boek niet alleen interessant is voor specialisten in de cultuurgeschiedenis, maar ook goede diensten kan bewijzen in het onderwijs in de cultuurgeschiedenis aan de diverse instellingen van hoger onderwijs in Nederland en Vlaanderen, is besloten in de tekst vertalingen op te nemen van citaten in de tegenwoordig onder studenten wat minder courante vreemde talen, in het bijzonder het Frans en het Duits. Het afsluitende essay van Peter Burke is eveneens door de redacteuren in het Nederlands vertaald.

Dank komt niet alleen de auteurs toe, voor hun inzet en hun geduld, maar ook Renate Huttinga, die behulpzaam was bij het verzamelen en selecteren van het beeldmateriaal.

De redacteuren

Afb. 1 Buste van een Dubbel-herme, Italië, late achttiende eeuw, kunstenaar onbekend. Hermitage, St. Petersburg. Foto Spencer Alley. Het gaat hier om een neoclassicistische adaptatie van het klassieke genre van de Herme of Hermaion, een pilaar die vaak werd geplaatst als markering van een grens of andere overgangplaats. Het beeld symboliseert de gecombineerde blik op het verleden en op de toekomst.

1 De paradox van het succes

Ter inleiding

REMIEG AERTS, KLAAS VAN BERKEL, BABETTE HELLEMANS

In 1989 voorspelde een jong Gronings historicus dat de cultuurgeschiedenis binnen afzienbare tijd ten onder zou gaan aan haar eigen succes.¹ Deze historicus, Klaas van Berkel, schetste in deze bijdrage dat het weliswaar goed ging met het vak en dat de aantrekkingskracht op andere deelgebieden van de geschiedwetenschap groot was, maar dat de onbepaaldheid van de cultuur – wat cultuur ‘eigenlijk’ is – en de grote diversiteit aan methoden en benaderingen wel eens zouden kunnen uitlopen op een crisis zonder weerga. Ook wees hij op sommige twijfelachtige oorzaken voor de populariteit van de cultuurgeschiedenis, zoals de uitholling van het historisch besef, de esthetisering van het wereldbeeld (‘alles is een kwestie van smaak’) en de opkomst van het in wezen illusievolle postmodernisme. En passant werd Hans Righart, hoogleraar politieke geschiedenis in Utrecht, geciteerd: ‘Over het wiegje van Kleio’s jongste kind vallen de zware slagschaduw van postmodernisme, crisis en cultuurpessimisme’.² Dat kon niet goed gaan ...

Bijna dertig jaar later kunnen we constateren dat die voorspelling niet is uitgekomen. De crisis bleef uit en de cultuurgeschiedenis bloeit heden als nooit te voren, zowel in Nederland als daarbuiten. Cultuurgeschiedenis is een algemeen erkende, alom gerespecteerde subdiscipline binnen de historische wetenschap geworden, met eigen leerstoelen, tijdschriften en onderzoekscholen. Waren historische afdelingen aan Nederlandse universiteiten vanouds onderverdeeld per periode (Oude Geschiedenis, Middeleeuwen, Nieuwe Tijd, Nieuwste Tijd en Eigentijdse Geschiedenis), sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw is de periodisering vaak losgelaten en wordt een thematische indeling gehanteerd, waarbij Cultuurgeschiedenis een plaats heeft gekregen die gelijkwaardig is aan Politieke en aan Economisch-Sociale Geschiedenis. De vraag is nu: klopte de analyse van 1989 dan niet? Zijn de problemen die destijds opdoemden wellicht overwonnen? Of zijn wij beter in staat te leven met een zekere onbepaaldheid van de cultuur en de diversiteit van meningen over de beste manier om de geschiedenis van de cultuur te bestuderen?

¹ Klaas van Berkel, ‘De naderende crisis van de cultuurgeschiedenis’, in: Rik Sanders en anderen, red., *De verleiding van de overvloed. Reflecties op de eigenheid van de cultuurgeschiedenis* (Amsterdam 1991) 37-54. Deze bundel bevat de teksten van lezingen die zijn gehouden op het congres ‘Balans en perspectief van de cultuurgeschiedenis’, dat plaatsvond in Utrecht op 18 en 19 oktober 1989.

² Van Berkel, ‘De naderende crisis’, 43.

Dat cultuurgeschiedenis in Nederland (en daarbuiten) zo populair zou worden, lag tot aan de jaren tachtig van de vorige eeuw niet voor de hand. Zeker, auteurs als Jacob Burckhardt (auteur van *Die Kultur der Renaissance in Italien*), Johan Huizinga (*Herfsttij der Middeleeuwen*) en Arthur O. Lovejoy (*The Great Chain of Being*) hadden een grote naam. Vanouds waren ideeengeschiedenis, intellectuele geschiedenis en wetenschapsgeschiedenis ook deftige hoekjes binnen het vak. Er bestond daarnaast nog de traditie van 'volkscultuur', met de bestudering van zeden en gewoonten, vaak op lokaal of regionaal niveau, terwijl in het midden van de vorige eeuw de socioloog en historicus P.J. Bouman een geheel eigen vorm van cultuurgeschiedenis propageerde waarin hij cultuur opvatte als 'de levensstijl van een samenleving'. Maar binnen het historisch bedrijf bleef de politieke geschiedenis de dominante benadering. Als er al sprake was van een rivaal voor de politieke geschiedenis, was dat eerder de sociale en economische geschiedenis, die zich onder invloed van de opkomst van de sociale wetenschappen sterk ging organiseren en institutionaliseren. In de roerige jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw leek het zelfs of de sociaaleconomische benadering van de geschiedenis, die zich beriep op 'harde data' en een strikt wetenschappelijke methodiek alle andere benaderingen zou overschaduwen. Het humanistische en historicistische paradigma maakte plaats voor methoden en doelstellingen uit de sociale wetenschappen. Geschiedenis zou zich, wilde zij als wetenschap overeind blijven, moeten transformeren tot een sociale wetenschap. Het toepassen van sociaalwetenschappelijke theorieën en concepten, het gebruik van kwantificerende methodes en het hanteren van een internationaal vergelijkende aanpak werden bovendien vaak verbonden met een programma van sociale relevantie, bijvoorbeeld om historisch onrecht jegens bepaalde groepen te herstellen en arbeiders, boeren, armen, vrouwen en kinderen de hun toekomstige plaats in de geschiedenis te geven. Met respect voor Huizinga werd zijn manier van geschiedschrijving nu toch als ouderwets, elitair en irrelevant beschouwd. In een historiografisch overzicht uit 1983, *Kantelend geschiedbeeld*, was 'cultuurgeschiedenis' nog een soort restpost van alles wat zich niet als politieke, sociale of economische geschiedenis liet classificeren.³

Inmiddels was evenwel het tij aan het keren. Ter gelegenheid van de honderdste geboortedag van Huizinga werd eind 1972 in Groningen een internationaal congres gehouden, en dat werd een onverwacht succes.⁴ Een kleine groep geschiedenisstudenten in Groningen raakte geïnspireerd door de herleeft belangstelling voor Huizinga en terwijl de afdeling Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Groningen toen nog in de ban leek van de sociale geschiedenis, brachten deze studenten een paar jaar later een themanummer uit van het studententijdschrift *Groniek*, dat geheel gewijd was aan de cultuurgeschiedenis.⁵ Tot ver-

3 W.W. Mijnhardt, red., *Kantelend geschiedbeeld. Nederlandse historiografie sinds 1945* (Utrecht-Antwerpen 1983). De redacteur zou later hoogleraar Cultuurgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht en een van de beeldbepalende cultuurhistorici van Nederland worden.

4 De bijdragen aan dit congres, waarin internationaal vermaarde historici als Ernst Gombrich, Jan Dhondt, Horst Gerson, J.C. Margolin, Gerhard Oestreich en H.R. Guggisberg deelnamen, verschenen naderhand in: W.R.H. Koops, E.H. Kossmann en Gees van der Plaat, reds., *Johan Huizinga 1872-1972. Papers delivered to the Johan Huizinga Conference, Groningen 11-15 December 1972* (Den Haag 1973), ook verschenen als themanummer van de *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 88 (1973) no. 3.

5 *Aspecten van de cultuurgeschiedenis*. Themnummer van *Groniek*. *Onafhankelijk Gronings Historisch Tijdschrift*, nr. 53-54

bazing van de redacteuren zelf vond dit nummer weerklank in heel Nederland. De destijds bekende journalist en cultuurhistoricus H. van Galen Last verwelkomde in NRC *Handelsblad* dit themanummer als een aanwijzing voor een weer oplevende belangstelling voor cultuurgeschiedenis.⁶ Maar ook buiten Groningen zat de cultuurgeschiedenis weer in de lift. In 1985 werd aan de Universiteit van Amsterdam in 1985 een symposium over cultuurgeschiedenis gehouden dat een jaar later uitmondde in een nummer van het tijdschrift *Theoretische Geschiedenis*. Ongeveer tegelijkertijd werden in Nederland de eerste leerstoelen voor cultuurgeschiedenis ingesteld.⁷ Het in 1989 in Utrecht gehouden congres 'Balans en perspectief van de Nederlandse cultuurgeschiedenis', dat verschillende bundels opleverde, was een voorlopig hoogtepunt, maar de echte doorbraak van de cultuurgeschiedenis was in de jaren negentig de oprichting van het Huizinga Instituut, de landelijke onderzoeksschool voor cultuurgeschiedenis.

De cultuurgeschiedenis zoals deze in het laatste kwart van de twintigste eeuw tot bloei kwam, was wel vaak van een ander type dan die welke indertijd door Burckhardt, Huizinga en Lovejoy was beoefend. Deze *grand old men* werden zeker in ere gehouden en met name Huizinga bleef bij de nieuwe generatie cultuurhistorici internationaal hoog aangeschreven. In 1989 verscheen het eerste deel van Huizinga's *Briefwisseling*, bezorgd door Wessel Krul, Anton van der Lem en Léon Hanssen, die in de jaren daarna alle drie op aspecten van het werk van Huizinga zouden promoveren. Maar ondertussen kwamen ook heel andere methoden en benaderingen binnen de cultuurgeschiedenis in zwang, die het vak op den duur grondig zouden veranderen. Exemplarisch voor die nieuwe benadering is de bundel *De productie, distributie en consumptie van cultuur*, in 1991 verschenen onder redactie van J.J. (Joost) Kloek en W.W. (Wijnand) Mijnhardt, een bundel waarin vooral de sociale geschiedenis van de cultuur centraal stond.⁸

Deze nieuwe aanpak was in belangrijke mate schatplichtig aan wat zich inmiddels in het buitenland op het terrein van de cultuurgeschiedenis had voorgedaan. De nieuwe aanpak wordt vaak in verband gebracht met de zogenaamde *cultural turn* in de geesteswetenschappen. Deze *cultural turn* – het benaderen van alle aspecten van de geschiedenis onder het gezichtspunt van de cultuur – kwam deels voort uit de sociale wetenschappen, zoals uit de sociologisch, cultureel-antropologisch en neomarxistisch geïnspireerde *École des Annales* rond het Franse tijdschrift *Annales*. Vanuit de *Annales*-school, met auteurs als Marc Bloch, Lucien Febvre, Georges Lefebvre, Ferdinand Braudel, Michel Vovelle en Emmanuel le Roy Ladurie, ontwikkelde zich enerzijds de *histoire des mentalités* of mentaliteitsgeschiedenis, een cultureel-antropologische of psychologische bestudering van het verleden op zoek naar de onderkant, de tegenkant, de diep geïnternaliseerde ideologie of het onzichtbare, stille en vanzelfsprekende in de cultuur van het verleden. De verwante Italiaanse stroming

(1977), onder redactie van Pieter Caljé, Wouter Hugenholtz en Wessel Krul.

⁶ H. van Galen Last in: NRC *Handelsblad*, 31 januari 1978.

⁷ De eerste leerstoel was die voor de 'Culturele en mentale aspecten van de pre-moderne samenlevingen' aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, waarop in 1983 W.Th. Frijhoff werd benoemd.

⁸ Voor een handzaam overzicht van het vele dat in Nederland in de periode na 1980 op cultuurhistorisch gebied is gepresteerd, zie de afscheidsrede van W.Th. Frijhoff, *Dynamisch erfgoed. Of: heeft de cultuurgeschiedenis toekomst?* (Vrije Universiteit, 2007).

van de *micro-historia* met als boegbeeld Carlo Ginzburg hoort ook in deze hoek thuis. Centrale begrippen zijn *ouillage mental* (mentale 'gereedschapskist') en *représentations collectives* (collectieve representaties).⁹ Ook in de Angelsaksische landen gebeurde er van alles. De Amerikaanse historicus Robert Darnton wees bijvoorbeeld op een belangrijk aspect dat de traditionele ideeëngeschiedenis met haar nadruk op de cultuurmakers en cultuurdragers had verwaarloosd, namelijk het hele proces van receptie, verbreiding en consumptie van ideeën en cultuur in het algemeen.¹⁰ In dit spoor ontstond de sociale cultuurgeschiedenis, dat wil zeggen het onderzoek naar de manier waarop denkbeelden via materiële processen van boekproductie en boekdistributie en receptie hun weg vinden en invloed uitoefenen via netwerken, genootschappen en periodieken.

Daarnaast was de *cultural turn* een gevolg van de *linguistic turn* en de opkomst van de semiotiek binnen het postmodernisme. Een van de belangrijkste inzichten van het postmodernisme betrof het talige karakter van de werkelijkheid. Alle kennis, communicatie en betekenisgeving verloopt via taal met een tekensysteem, en die systemen zijn geen neutraal medium die de werkelijkheid alleen maar weerspiegelen, maar geven er in een continu proces ook vorm aan. Het paradigma van het sciëntisme, waarin alles draaide om het opsporen van causale verklaringen en waaraan de sociale wetenschappen hun gezag hadden ontleend, maakte plaats voor een geheel andere focus, namelijk het fundamenteel culturele proces van betekenisgeving. In de *new cultural history* van Lynn Hunt en Roger Chartier gaat het dan ook om 'representaties', het geheel van door tekst- en beeldconventies vormgegeven interpretaties en betekenisgevingen in sociale verhoudingen, ook in machtsverhoudingen.¹¹ Door ook 'macht' onder het gezichtspunt van de cultuur te benaderen drong de cultuurgeschiedenis door op het domein dat tot dan altijd het terrein van de politieke geschiedenis was geweest.

Het kritische potentieel van macht als aspect van cultuur was in belangrijke mate toe te schrijven aan de doorwerking van het werk van de Franse historicus en filosoof Michel Foucault. Bij hem was machtsuitoefening niet iets van statelijke instituties, maar het resultaat van taal- en ruimtegebruik van een dominante klasse. Taal, in de vorm van hegemone wetenschappelijke en vooral medische concepten, theorieën en ordeningen; plaats, in de vorm van toedeling van sociale ruimte, in- en uitsluiting en controle. Alle persoonlijke en sociale interactie bestond uit vormen van toe-eigening van gezag en toewijzing of toe-

⁹ Zie het aan de mentaliteitsgeschiedenis gewijde themanummer van het *Tijdschrift voor Geschiedenis* 86 (1973) no. 2, dat echter indertijd net als het BMGN-nummer over Huizinga (zie noot 4) als een anomalie werd aangevoeld.

¹⁰ De eerder genoemde bundel onder redactie van Mijnhardt en Kloek was duidelijk geïnspireerd door het werk van Robert Darnton, in het bijzonder *The Business of the Enlightenment. A Publishing History of the Encyclopédie, 1775-1800* (Cambridge, Mass. 1979).

¹¹ De term *new cultural history* kreeg ingang dankzij de belangrijke bundel van Lynn Hunt, ed., *The New Cultural History* (Berkeley 1989), die bijdragen bij elkaar bracht die waren uitgesproken op een conferentie die in april 1987 aan de University of California, Berkeley was gehouden ter gelegenheid van het bezoek van Roger Chartier aan Berkeley, getiteld 'French History: Texts and Culture'. Zie speciaal de inleiding tot de genoemde bundel: Lynn Hunt, 'Introduction: History, Culture, and Text', 1-22. Min of meer als vervolg op de genoemde bundel verscheen tien jaar later: Victoria E. Bonnell en Lynn Hunt, eds., *Beyond the Cultural Turn. New Directions in the Study of Society and Culture* (Berkeley 1999).

deling vanuit die machtspositie. Die inzichten maakten macht, politiek, sociale en zelfs intieme verhoudingen tot een in wezen cultureel proces, dat bovendien ‘ontmaskerd’ of gedeconstrueerd kon worden in termen van een specifiek ‘belang’. Hiermee raakt de uitdijende betekenis van macht direct aan de contouren van privacy, een proces dat ten grondslag ligt aan Foucaults werk.

Tegelijk maakte het oude idee van cultuur, dat traditioneel betrekking had op de sfeer van de normatieve beschaving, plaats voor een breder antropologisch cultuurbegrip. Hiermee werden aan de hand van begrippen als mentaliteit en *habitus*, de laatste afkomstig van de Franse socioloog Pierre Bourdieu, alle articulaties binnen het weefsel van een samenleving bestudeerd, dus niet alleen meer geschreven teksten, maar ook beelden, handelingen en rituelen werden gezien als bron van informatie. Het oude idee van een ‘volkscultuur’ als substraat of als uiting van lagere en traditionele volksklassen ging vaak ook op in een antropologisch cultuurbegrip. Deze nieuwe belangstelling voor het culturele aspect beantwoordde aan de democratisering van de geschiedbeoefening. Zij maakte ruimte voor sociaalkritische, deconstruerende, feministische en postkoloniale *cultural studies*, die het eerst in Groot-Brittannië, Canada en de Verenigde Staten tot ontwikkeling kwamen (en die overigens niet per se een historisch karakter hadden en veeleer tot het brede terrein van de geesteswetenschappen moeten worden gerekend). Aan de andere kant had bijvoorbeeld de mentaliteitsgeschiedenis juist aandacht voor het vreemde in het verleden, door haar nadruk op het wezenlijk ‘andere’ in de *ouillage mental*. Een onverwacht effect daarvan was dat deze vertellende en menselijke ‘Franse’ benadering de cultuurgeschiedenis een exotisch tintje gaf dat een ruim publiek aansprak. Zo vond de *cultural turn* een brede acceptatie.

De verschillende wendingen in de *cultural turn*, de *linguistic turn*, de *material turn*, de *visual turn*, en de *spatial turn* zorgden voor een enorme proliferatie aan onderwerpen, themavelden en benaderingen, en hebben de cultuurgeschiedenis in de afgelopen dertig, veertig jaar een geweldige dynamiek gegeven. Hiermee doemt de vraag op waarmee de inleiding is begonnen: is in deze verbreding en verdieping nog te bepalen wat cultuurgeschiedenis ‘eigenlijk’ is? Er is geen sprake van specifieke, vastomlijnde methoden, maar er is veel geleend van andere takken van de geesteswetenschappen, zoals kunst- en mediastudies en literatuurwetenschappen, zodat de grens tussen de cultuurgeschiedenis en de overige geesteswetenschappen soms moeilijk te trekken is. De cultuurgeschiedenis is niet langer een aparte discipline of subdiscipline binnen de geschiedenis, met een eigen onderwerp en methode, maar een benadering van bijna elk denkbaar (historisch) fenomeen onder het gezichtspunt van de cultuur of het culturele. Met andere woorden, ‘alles is cultuur’, van de ontwikkeling van de wetenschap tot de evolutie van de monarchie en van de uitvinding van de fiets tot het gebruik van de *smartphone*.

Voor dit succes heeft de cultuurgeschiedenis inmiddels wel een prijs betaald: juist doordat zij als benadering overall aanwezig is, verliest zij herkenbaarheid. Als alles cultuurgeschiedenis is, wat is dan nog het eigene van dit vakgebied? De cultuurgeschiedenis is dus niet, zoals eens voorspeld, ten onder gegaan in een crisis ten gevolge van de onbepaaldheid van haar object. Zij is ‘very much alive and kicking’. Maar door haar succes en het alomvatende van haar benadering is zij toch op een paradoxale manier onzichtbaar en onherkenbaar geworden. Het succes van de cultuurgeschiedenis lijkt in haar tegendeel te zijn omge-

slagen: door de vele wendingen die zij heeft doorgemaakt is de cultuurgeschiedenis in hoge mate een aangelegenheid voor ingewijden geworden, diegenen die de genuanceerde en verfijnde argumenten kunnen volgen waarmee elke uiting van cultuur wordt ontleed en geïsoleerd. In dat opzicht lijkt het er soms op dat de cultuurgeschiedenis een breder gevoelde malaise binnen de geesteswetenschappen reflecteert, die zich zo doorontwikkeld hebben dat ze moeite ondervinden hun maatschappelijke relevantie te combineren met een hoog wetenschappelijk niveau. Het grote publiek heeft geen behoefte aan de nuances waarmee een historicus de cultuur van het verleden benadert. De mythe van de directe toegankelijkheid van kunst, literatuur en cultuur uit het verleden mag dan al honderd keer zijn ontmaskerd, om het grote publiek aan te spreken zal de cultuurhistoricus die mythe telkens opnieuw van stal moeten halen, hetzij door te doen alsof wij wel rechtstreeks toegang hebben tot de gedachtewereld van mensen uit het verleden, hetzij door vanuit onze eigen normen en waarden een oordeel te vellen over wat er in het verleden is gebeurd.

Hoe heeft de cultuurgeschiedenis zich in de recente decennia ontwikkeld? Hoe zal het verder gaan en voor welke uitdagingen staat het vak in de eenentwintigste eeuw? Vijftien auteurs reflecteren hier in even zo veel essays over dergelijke en verwante vragen. De essays omvatten diverse perioden van de cultuurgeschiedenis, van de klassieke Oudheid tot het heden. De eerste acht essays stellen elk een benadering centraal aan de hand van het materiaal van een historische periode. In de volgende serie essays reflecteren de auteurs meer op de methodische aspecten van de cultuurgeschiedenis als discipline. Het afsluitende essay is van de hand van Peter Burke, schrijver van de bekende inleiding tot de cultuurgeschiedenis *What is Cultural History* (2008, derde editie 2018). Aan de hand van Huizinga's 'De taak der cultuurgeschiedenis' brengt hij het oudere en het hedendaagse denken over de uitdagingen van het vak samen.

Wat heeft het vak gebracht, verrijkt, verbeterd? Wat heeft de cultuurgeschiedenis te bieden inzake de grote thema's in de huidige samenleving als globalisering, identiteitspolitiek, multiculturalisme en moderne technologie? Zou het vak op dat terrein een taak hebben of ligt die elders? Is een heroriëntatie en een heroverweging van haar prioriteiten zinvol en gewenst? Wat zal de blijvende betekenis zijn van de zogenaamde *digital humanities* en de algehele digitalisering van het historisch onderzoek? Zal er werkelijk een nieuw beeld van de cultuur van het verleden te voorschijn komen als al het stof dat opgeworpen wordt door de discussie over de nieuwe digitale methoden eindelijk is neergedaald? Niet alle vragen over de kansen en mogelijkheden van de cultuurgeschiedenis kunnen nu al beantwoord worden, maar als er uit de recente geschiedenis van de cultuurgeschiedenis één ding duidelijk is geworden is het dat de dynamiek van het vakgebied vrijwel ongeëvenaard is, zoals deze bundel laat zien.